

आदर्शप्रश्नपत्रम् – 2019-20
कक्षा – XII
संस्कृतम् (ऐच्छिकम्) कोड सं – 022)
Sanskrit Elective (022)

समय: – होरात्रयम्

अङ्कयोजना

पूर्णाङ्काः – 80

अवधातव्यम् -

1. अस्याम् अङ्कयोजनायां प्रदत्तानि उत्तराणि निदर्शात्मकानि सन्ति। प्रदत्तानि उत्तराणि अतिरिच्यापि सन्दर्भानुसारम् अन्यानि उत्तराणि भवितुम् अर्हन्ति।
2. यदि छात्रः अतिरिक्त-प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखति तर्हि छात्रहिताय यत्र अधिकाः अङ्काः दातुं शक्यन्ते तादृशानां प्रश्नानां मूल्याङ्कनं करणीयम्। यथा चित्रवर्णने पञ्चवाक्यानां लेखनम् अभीष्टं परं छात्रः यदि सप्तवाक्यानि लिखतितर्हि तत्र केवलं प्रथम-पञ्चवाक्यानां न अपितु यानि वाक्यानि उत्तमानि, तेषां मूल्याङ्कनं करणीयम्।
3. अनुच्छेदे श्लोके वा आधारिताः प्रश्नाः अवबोधात्मकाः सन्ति। अतः विद्यार्थिनः अनुच्छेदे प्रदत्तशब्दानां स्थाने समभाव-पर्यायवाची-शब्दानां प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति। तदर्थम् अङ्काः देयाः। यदि विद्यार्थिनः उत्तरदान-समये समुचितानां विभक्तीनां वचनानां प्रयोगं न कुर्वन्ति तर्हि अंशतः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।
4. त्रुटिपूर्ववर्तन्यै व्याकरणात्मक-प्रयोगाय च अनुपाततः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।
5. आंशिक-दृष्ट्या समुचितेभ्यः उत्तरेभ्यः अपि अङ्काः देयाः।
6. 'ख' खण्डे (रचनात्मक-कार्ये) वाक्यरचना प्रमुखा न तु वाक्यसौन्दर्य-तत्त्वम्। अतः आंशिकवाक्यशुद्धये अपि अङ्काः देयाः।
7. प्रश्ननिर्माणस्य प्रश्ने ½ अङ्कः वाक्यलेखनाय अस्ति, ½ अङ्कश्च प्रश्नवाचकचिह्नाय। परं सम्यक्-प्रश्ननिर्माणं तदा एव प्रश्नवाचकचिह्नस्य कृते अङ्काः प्रदेयाः।)

खण्डः – क

अपठितांश - अवबोधनम्

10 अङ्काः

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत -

(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

1 x 2 = 2

(i) संस्कृतसम्भाषणम्

(ii) अन्यभाषानुरागः

(iii) जनभाषापदम्

- (आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2 x 2 = 4
- (i) विद्यालये समाजे च दैनिकव्यवहारे अधिकाधिकं संस्कृतसम्भाषणं करणीयम्।
- (ii) किं वयं संस्कृताध्ययनतत्पराः संस्कृतानुरागिणः अनया संस्कृतभाषया भाषामहे।
- (iii) यावद्वयं अन्यभाषामाध्यमेन संस्कृतस्य अर्थावबोधने संलग्नाः भविष्यामः तावत् संस्कृतभाषया वक्तुं समर्थाः नैव भवेम।
- (इ) अस्य अनुच्छेदस्य समुचितं शीर्षकं लिखत। 1 x 1 = 1
- संस्कृतसम्भाषणं नातिकठिनम् अधिकाधिकं संस्कृतसम्भाषणं करणीयम्
अथवा अन्यः कश्चित् समुचितः शीर्षकः
- (ई) यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नत्रयम्) 1 x 3 = 3
- (i) संस्कृतभाषायै
- (ii) विषयः
- (iii) अधिकाधिकम्
- (iv) वयम्

खण्डः - ख

रचनात्मक-कार्यम्

15 अङ्काः

2. अधोलिखित-पदेषु कानिचित् पञ्चपदानि आधृत्य पञ्चवाक्यानि संस्कृतेन लिखत - 1x5=5
- विषयप्रतिपादनार्थं 2½ अङ्काः, वाक्यशुद्ध्यर्थं च 2½ अङ्काः प्रदातव्याः।
3. प्रदत्ततथ्यानां सहायतया अधोलिखितं विषयम् अधिकृत्य संस्कृतेन अनुच्छेदं लिखत - 5
- प्रदत्तविषयमधिकृत्य तथ्यानां सहायतया संस्कृतेन लिखिते अनुच्छेदे
विषयप्रतिपादनार्थं 2½ अङ्काः वाक्यशुद्ध्यर्थञ्च 2½ अङ्काः प्रदातव्याः।
4. निम्नलिखितवाक्येषु केषाञ्चन पञ्चवाक्यानां संस्कृतेन अनुवादं कुरुत - 1 x 5 = 5
- (i) देवेन्द्रः मम मित्रस्य नीरवस्य मित्रम् अस्ति।
- (ii) सः गायने प्रथमं स्थानम् अलभत / प्राप्तवान्।
- (iii) नीरवः देवेन्द्रः च श्वः मम गृहम् आगमिष्यतः।
- (iv) सायङ्काले मम गृहे सङ्गीतस्य कार्यक्रमः भविष्यति।
- (v) यूयम् अपि आगच्छत।
- (vi) वयं सङ्गीतसन्ध्यायाः आनन्दं लप्स्यामहे।
- (vii) तत्र मम आचार्याः अपि आगच्छेयुः।

खण्ड: - ग

पठितांश - अवबोधनम् 40 अङ्काः

5. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत -

(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

1 X 2 = 2

(i) अपगतमले

(ii) अवधीरयन्तः

(iii) उपदेशानाम्

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

1 ½ X 2 = 3

(i) गुरूपदेशः नाम अखिलमलप्रक्षालनक्षमम् अजलं स्नानम्।

(ii) जनः भयात् राजवचनम् अनुगच्छति।

(iii) गुरूपदेशः अतिमलिनम् अपि दोषजातं हरति।

6. अधोलिखितं पद्यं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत -

(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

1 x 2 = 2

(i) कूपखननम्

(ii) आत्मश्रेयसि

(iii) स्वस्थम्

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

1½ x 2 = 3

(i) यावत् शरीरं स्वस्थं, जरा च दूरे, इन्द्रियशक्तिः अप्रतिहता, आयुषः च क्षयः न भवेत् तावद् विदुषा महान् प्रयत्नः करणीयः।

(ii) आत्मकल्याणाय अप्रतिहता इन्द्रियशक्तिः आवश्यकी।

(iii) आयुषः क्षयात् पूर्वं विद्वान् जनः प्रयत्नं कुर्यात्।

7. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत -

(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

1 x 2 = 2

(i) कथयितव्यम्

(ii) कौशल्या

(iii) अश्वः

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)

1 ½ x 2 = 3

(i) भगवतः सुगृहीतनामधेयस्य वाल्मीकेः।

(ii) अश्वोऽश्वः इति पशुसमाम्नाये साङ्गामिके च पठ्यते।

(iii) अश्वोऽश्वः इति कोऽपि भूतविशेषो बटुभिः जनपदेष्वनुश्रूयते।

8. पदानां समुचितार्थैः मेलनं कृत्वा लिखत – (केषाञ्चित् चतुर्णाम्) ½x 4=2
- (i) समाः – वर्षाणि
 - (ii) अशेषम् - सम्पूर्णम्
 - (iii) उत्सङ्गे - अङ्के
 - (iv) वैदग्ध्यम् – पाण्डित्यम्
 - (v) विधात्रा - ब्रह्मणा
 - (vi) समाहृताः - आमन्त्रिताः
9. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत –(केषुचित् चतुर्षु) 1 x 4 = 4
- (i) केषां हिंसावृत्तिस्तु निरवधिः?
 - (ii) मनुष्याः कीदृशाः दुःखेन समयम् अतिवाहयन्ति?
 - (iii) भगवान् कं दीर्घजीवनं कारयतु?
 - (iv) शिववीरस्य विश्वासपात्रं कुत्र प्रयाति?
 - (v) कस्मै व्ययार्थं रत्नचतुष्टयं दास्यामि?
 - (vi) जनकादयः केन एव संसिद्धिम् आस्थिताः?
10. अधोलिखितभावार्थे रिक्तस्थानपूर्तिं मञ्जूषापद सहायतया कुरुत – (कस्यचिदेकस्य) 1 x 3 = 3
- (अ) भावार्थः – संसारे सामान्याः जनाः विशिष्टानां (i) श्रेष्ठानां जनानां व्यवहारस्य एव अनुकरणं कुर्वन्ति। श्रेष्ठाः जनाः यादृशम् (ii) आचरणं कुर्वन्ति अन्ये जनाः अपि तेषाम् आचरणम् एव (iii) प्रामाणिकं मत्वा तद्वदेव आचरन्ति।
- (आ)
- भावार्थः – विवेकपूर्णनिर्णये हंसस्य एव (i) वैशिष्ट्यम् अस्ति। हंसवत् ज्ञानवान् विवेकी च जनः एव यदि स्वकर्तव्यपालने (ii) आलस्यम् करिष्यति तदा अन्ये ये विवेकिनः न सन्ति तेभ्यः (iii) कर्तव्यपालनस्य का आशा भवेत्। अतः विवेकिनो ज्ञानिनो वा जनाः स्वकर्तव्यं निष्ठया पालयेयुः।
11. अधोलिखित-अन्वये रिक्तस्थानानि पूरयत - (केवलं पद्यमेकम्) 1 x 3 = 3
- (अ)
- अन्वयः – अनर्घशीलः यशसा प्रकाशः सः (i) आतिथेयः वीतहिरण्मयत्वात् मृन्मये पात्रे अर्घ्यं (ii) निधाय श्रुतप्रकाशं (iii) अतिथिं प्रति उज्जगाम।
- अथवा
- अन्वयः – त्वं नियतं कर्म (i) कुरु अकर्मणः हि कर्म (ii) ज्यायः। अकर्मणः च ते (iii) शरीरयात्रा अपि न प्रसिद्धयेत्।

12. यथानिर्देशम् उत्तरत –

- (अ) कर्तृपदं क्रियापदं च चिनुत - (कस्यचिदेकस्य) 1
(i) किन्तुः , जनयति
(ii) अश्वत्थदेव , विसर्जयामास
- (आ) विशेषणं विशेष्यं च चिनुत - (केवलं एकम्) 1
(i) अर्धाधिकम् , धनम्
(ii) दोधूयमानाः , वृक्षशाखाः
- (इ) वाक्ये प्रयुक्तं सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ? (केवलम् एकम्) 1
(i) शिववीराय
(ii) हंसाय
- (ई) अधोलिखितं वाक्यं कस्मात् ग्रन्थात् गृहीतं कश्च तस्य लेखकः? (केवलम् एकम्) 1
(i) श्रीमद्भगवद्गीता / गीता – व्यासः
(ii) उत्तररामचरितम् – भवभूतिः
- (उ) कः कं कथयति? (केवलम् एकम्) 1
(i) योगाचार्यः – छात्रान्
(ii) पुरुषः – लवम्

13. (अ) अधोलिखितेषु कविषु केषाञ्चन चतुर्णां कवीनाम् एकैकस्य काव्यस्य नाम लिखत- 1×4= 4
माघः – शिशुपालवधम् , भवभूतिः – उत्तररामचरितम् / महावीरचरितम्/
मालतीमाधवम्, अम्बिकादत्तः व्यासः – शिवराजविजयम्
दण्डी — दशकुमारचरितम्, भासः – स्वप्नवासवसत्तम् इत्यादिः ,
बाणभट्टः – कादम्बरी/ हर्षचरितम्

- (आ) अधोलिखितासु रचनासु कासाञ्चित् चतसृणां लेखकानां नामानि लिखत - 1 x 4 = 4
नीतिशतकम्	–	भर्तृहरिः
पञ्चतन्त्रम्	–	विष्णुशर्मा
अभिज्ञानशाकुन्तलम्	–	कालिदासः
गङ्गालहरी	–	पण्डितराजः जगन्नाथः
मेघदूतम्	–	कालिदासः
गीतगोविन्दम्	–	जयदेवः

खण्ड: - घ

छन्दोऽलङ्कारपरिचयः 15 अङ्काः

14. (अ) प्रश्नान् उत्तरत - (केवलं द्वयम्) 1 x 2 = 2
- (i) तगणः - 5 5 ।
(ii) रगणः - 5 । 5
(iii) भगणः - 5 । ।
- (आ) अधोलिखितपरिभाषाः पूर्यत - (केवलं द्वे) 1 x 2 = 2
- (i) उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततो गौ ।
(ii) उक्ता वसन्ततिलका तभजाजगौगः ।
(iii) जतौ तु वंशस्थमुदीरितं जरौ ।
- (इ) एकस्य छन्दसः उदाहरणं लिखत - 1 x 1 = 1
- (i) इन्द्रवज्रा - प्रातः प्रयाणाभिमुखाय तस्मै ।
(ii) मालिनी - आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानाम् ।
(iii) अनुष्टुप् - उद्धरेदात्मनात्मानम् ।
- (ई) अधोलिखित-पङ्क्तिषु किं किं छन्दः? (केवलं त्रयम्) 1 x 3 = 3
- (i) वसन्ततिलका
(ii) वंशस्थम्
(iii) अनुष्टुप्
(iv) उपेन्द्रवज्रा
15. (अ) कस्यचिदेकस्य शब्दालङ्कारस्य सोदाहरणं लक्षणं लिखत - 2 x 1 = 2
- श्लेषः
लक्षणम् - श्लिष्टैः पदैरनेकार्थाभिधाने श्लेष इष्यते ।
उदाहरणम् - उच्छलद्-भूरि-कीलालः शुशुभेवाहिनी-पतिः
- अनुप्रासः
लक्षणम् - वर्णसाम्यम् अनुप्रासः ।
उदाहरणम् - केषां नैषा कथय कविता कामिनी कौतुकाय ।
- (आ) केवलमेकस्य अर्थालङ्कारस्य लक्षणमुदाहरणं च लिखत - 3 x 1 = 3
- उपमा
लक्षणम् - साधर्म्यम् उपमा भेदे ।

उदाहरणम् – शब्दार्थौ सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते।

रूपकम्

लक्षणम् – तद्रूपकम् अभेदो य उपमानोपमेययोः।

उदाहरणम् – वत्सायाः मे वध्वाः मुखचन्द्रेणापि संवदत्येव।

(इ) अधोलिखितपङ्क्तिषु के अलङ्काराः? (केवलं द्वयम्)

1 × 2 = 2

(i) रूपकम् (ii) उपमा (iii) अनुप्रासः